

Чайка Наталля Уладзіміраўна

доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі
Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка
г. Мінск, Беларусь

Natallia Chaika

Habilitated Doctor of Philology, Professor,
Professor of the Department
of Linguistics and Linguodidactics
Belarusian State
Pedagogical University
named after Maxim Tank
Minsk, Belarus

НЯПОЎНЫЯ І ЭЛІПТЫЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ Ў ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ
ВЫДАННЯХ ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ

INCOMPLETE AND ELLIPTICAL CONSTRUCTIONS IN JOURNAL PUBLICATIONS
OF THE EARLY 20th CENTURY

У артыкуле аналізуюцца канструкцыі з асіметрычнай структурай у публіцыстычных выданнях пачатку ХХ ст., праводзіцца кароткі агляд галоўных сучасных метадалагічных прынцыпаў даследавання сінтаксічных з'яў. Прадстаўлены асноўныя тыпы структурна-сінтаксічных мадыфікацый: няпоўныя сказы, эліптычныя сказы, канструкцыі з імпліцытнай семантыкай. У даследаванні паказаны відавныя класы кожнай варыятыўнай сінтаксічнай адзінкі, іх семантычныя і структурныя віды, спосабы выражэння прэдыкацыйных значэнняў і кампенсаторныя кампаненты.

К л ю ч а в ы я с л о в ы : *канструкцыі з эліпсісам дзеяслова; няпоўныя сказы; экспрэсіўная функцыя; канструкцыі з імпліцытнай семантыкай; вытворныя канструкцыі; канструкцыі з асіметрычнай структурай.*

The article examines the constructions with asymmetric structure in journalistic editions at the beginning of the 20th century. The author gives a short review of the basic contemporary methodological principles of syntactic phenomena investigation. The main types of structural syntactic modifications – incomplete sentences, elliptical sentences, sentences with implicit semantics – are presented. The research demonstrates specific classes of every varying syntactic unit, their semantic and structural types, means of expressing predicative meanings and the compensatory components.

К e y w o r d s : *constructions with verb ellipsis; incomplete sentences; expressive function; constructions with implicit semantics; derivative constructions; constructions with an asymmetric structure.*

На сучасным этапе развіцця лінгвістыкі пільная ўвага даследчыкаў прыцягваецца да значымасці моўных адзінак у працэсе іх ужывання. У гэтай сувязі асабліваю цікавасць уяўляе вывучэнне прагматыкі публіцыстычнага тэксту, а таксама прагматычнага патэнцыялу сінтаксічных

адзінак. Нягледзячы на значную ступень распрацаванасці названай навуковай праблемы, у беларускім мовазнаўстве дадзенае пытанне разгледжана недастаткова, таму існуе неабходнасць даследавання сінтаксічных дэрыватаў у межах структурна-прагматычнага падыходу, якія актуалізуюць інтэнцыі аўтара і вызначаюць ступень уздзеяння на чытача.

Мэта даследавання ў артыкуле – выявіць структурна-семантычныя тыпы няпоўных і эліптычных канструкцый у публіцыстычных выданнях пачатку XX стагоддзя.

У сучаснай лінгвістыцы структурна-сінтаксічныя мадыфікацыі разглядаліся ў розных аспектах – тыпалагічным, структурна-семантычным і прагматычным. Г. П. Кібрык, А. Я. Мельнікаў, Л. І. Бурак, К. Кёрнс, Г. Ліман [1–5] і інш. распрацавалі прынцыпы структурнасці і сістэмнасці, з дапамогай якіх выяўляюцца тыпы і віды сінтаксічных канструкцый з пропускам асобных кампанентаў. Спецыфічныя асаблівасці будовы і семантычнай арганізацыі структурна-сінтаксічных мадыфікацый дазваляюць ім выступаць у якасці сродку экспрэсіі і выконваць прагматычныя функцыі.

Няпоўныя канструкцыі шырока прадстаўлены ў публіцыстычных выданнях XX ст. і выконваюць пераважна экспрэсіўную функцыю. Асаблівасцю структурнай арганізацыі няпоўных канструкцый з'яўляецца той факт, што кампенсаторным у іх выступае кампанент, які дублюецца ў кантэксце. Пропуск выказніка вызначае ступень экспрэсіі канструкцыі, яго змест узначляецца на ўзроўні складанага сінтаксічнага цэлага. У кантэксце эліпсаваная лексема дублюецца: *На ўсход ад вёскі ў сажанях сто знаходзіцца старая капліца. Могілкі ў 200 сажанях на паўднёвы ўсход* (Наш край, 1928, № 10, с. 30); *Замгандаць перадаў Музею колекцыю монэт (75 экзemplяраў). Наркамзем – ацалейшыя ў савецкіх гаспадарках абразы, партрэты, зброю і інш.* (Наш край, 1927, № 10, с. 48); *Дзікія гусі трапляюцца каля Кузьмічоў. Далей – дзікія качкі, крукі, чайкі ...* (Наш край, 1928, № 3, с. 34). Апушчаны кампанент можа праецыравацца на змест поўнага сказа: *Дык што ж, дзеўка харошая. ... А як жа на ёй жаніх глядзіць? Дык ён-жа во ён. ...* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 45); *У апошнія гады перад вайной паны любілі здаваць свае сенажаці «на часць». Тры капы пану, чацвёртая – «людзям», а калі сенажаць дрэнная, трэцяя капа ішла «людзям»* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 37). Рэдукцыя кампанентаў сказа надае канструкцыі пэўную ступень незавершанасці.

Экспрэсіўная функцыя няпоўных канструкцый рэалізуецца ў структуры поліпрэдыкатыванай сінтаксічнай канструкцыі: *Малады садзіцца ў павозку, з ім побач – сястра і шафара, на другім кані – музыкі* (Наш край, 1928, № 4, с. 38); *Але вось усё закончана: закуска на сталі, самагонка ў бутэльках* (Наш

край, 1928, № 11, с. 38); *Ёсць дзве вітрыны, якія паказваюць барацьбу за існаванне паміж сысунамі і птушкамі: адна група – напад арла на ліса, другая – куратніка на зайца* (Наш край, 1928, № 12, с. 82); *Весялоўка. Адсюль па рэспубліканскай вуліцы экскурсант выходзіць на Людаманскі завулак, дзе пачынаюцца вуліцы, заселеныя абеларушчынымі татарамі, на рагу – мячэць; можна назіраць цікавыя бытавыя малюнкi* (Наш край, 1929, № 4, с. 15). Часам з дапамогай сінтаксічнай непаўнаты рэпрэзентуецца функцыя лаканічнасці. Такія канструкцыі часцей за ўсе маюць семантыку статальнай лакалізацыі: *Вёска Кабылякі ляжыць на правым беразе, ёсць «верхнія» і «ніжнія» Кабылякі, і адны – над самай рэчкай, на першай тэрасе, і другія недзе высака, за равамі, за лесам, на карэнным беразе* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 56); *Значыць, вам трэба фурманкай, але заўтра ў нас дзень не рыначны, сялян не будзе...* (Наш край, 1929, № 6–7, с. 61); *Вакол балоты, у сярэдзіне вёска Мглё на беразе вечна вясёлай, светлай, глыбокай Усяжыракі* (Наш край, 1930, № 5–6, с. 27); *І назва паказвае, што навокал – мгла, гразь, балота* (Наш край, 1930, № 5–6, с. 27).

Эліптычныя канструкцыі сустракаюцца ў ранейшых публіцыстычных выданнях. На аснове кампенсаторных здольнасцей кампанентаў ажыццяўляецца іх рода-відавая кваліфікацыя. Функцыя эліптычных канструкцый у публіцыстычным тэксце – экспрэсіўная, рэпрэзентацыя якой рэалізуецца з дапамогай розных сродкаў.

Адасобленыя члены, якія ўваходзяць у склад *у с к л а д н е н ы х* тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова, звязваюцца з дапамогай рознай сінтаксічнай сувязі і адносін. Паўпрэдыкатыўная сінтаксічная сувязь назіраецца ў канструкцыях з адасобленымі акалічнасцямі: *Адсюль па людаманскай вуліцы, пакідаючы ззаду маляўнічы Менск, з левага боку – найпрыгажэйшыя выкручастыя берагі Свіслачы і з правага – прадмесце* (Наш край, 1929, № 4, с. 15); *Дачка, падаўшы настольнік, барджэй на печ* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 47). Атрыбутыўная сінтаксічная сувязь звязвае звычайна адасобленае азначэнне са сказам, аднак кампенсаторная функцыя падобных канструкцый паслабленая: *На зваротным з царквы шляху маладых у кожнай вёсцы, праз якую яны праязджаюць, спыняюць у «вешніцы» – ставяць стол, аздоблены кветкамі, на стале – хлеб, пасыпаны соллю, і шклянка, поўная вады – «каб жыццё было поўнае»* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 38).

С к л а д а н ы я канструкцыі з эліпсісам дзеяслова часам сустракаюцца і ў публіцыстычных выданнях. Сінтаксічная сувязь паміж часткамі поліпрэдыкатыўнай сінтаксічнай адзінкі ў большасці выпадкаў бяззлучнікаявая: *У горадзе – два сады, адзін на плошчы Свабоды, другі – на краі ўзгорку, які называецца «Ксяндзоўка»* (Наш край, 1927, № 3 с. 22); *Пасля закускі –*

скокі; на прасторы 16–20 квадратных аршынаў кружацца 8–10 пар; увесь час – размовы гасцей (Наш край, 1928, № 6–7, с. 35); Сам гадаваў, – цяпер хлопчык у лесе з жывёлаю, дзяўчынка жне жыта (Наш край, 1926, № 8–9, с. 64); З хаты – другі выхад у хлеў, заміж дзвярэй – з нячэсаных дошак варотцы (Наш край, 1926, № 8–9, с. 64); На самым куце садзяць яго сястру, па яе левую руку – малады, па правую – сваты (Наш край, 1928, № 6–7, с. 38); Дараванне – самы шумны момант вяселля: дружок крычыць сваё, дзяўчаты спяваюць песні, музыка іграе, сваткі скачуць. І ўсё гэта ў адзін і той самы час (Наш край, 1928, № 6–7, с. 56); Начуем на хутары Холбні, прайшоўшы кіламетры 1,5 ад Дняпра. Хутар старога, «Сталыпінскага» тыпу: чатырохкутны двор, абнесены будоўлямі ды высокім парканам, у вадным куце двара – хата, вокнамі на вуліцу (Наш край, 1926, № 4–5, с. 60); У Шматаве цэлае мора святочна апанутага народу, асабліва жаночая палова старання вынесла на «мір» свае рознаколерныя хустачкі, спадніцы, андаракі (Наш край, 1926, № 4–5, с. 61).

Складаныя сінтаксічныя канструкцыі з пропускам дзеяслова, часткі якога звязваюцца злучнікавай сувяззю, сустракаюцца рэдка. Паміж прэдыкатыўнымі часткамі такой канструкцыі назіраюцца ўмоўна-выніковыя сінтаксічныя адносіны: *Калі вяселле дзе ладзіцца, то гэта вяселле ўсёй вёскі* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 38); атрыбутыўныя: *Пад страхю – новы кованы воз – гэта на змену саням, на якіх дагэтуль цэлы год арудаваў* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 63).

Семантычныя тыпы канструкцый з эліпсісам дзеяслова больш разнастайныя, часта назіраюцца канструкцыі с семантыкай статальнай лакалізацыі. Колькасць іх ужывання абумоўлена магчымасцю ўжо на ўзроўні сінтаксічных кампанентаў утвараць тыповую сітуацыю. Часцей за іншыя апускаецца дзеяслоў са статальным значэннем, што выклікана камунікатыўным заданнем эліптычнага сказа – паказаць месца размяшчэння аб'екта або проста ўказаць на яго наяўнасць. Дамінуючым кампанентам у рэалізацыі семантыкі выступае лакатыў: *Шызыя туманы над балотам у сырыя ночы...* (Савецкая краіна, 1931, № 8, с. 45); *Морва ў Полаччыне* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 23); *Замак у Рагачове* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 28); *Рысы калектывізму сярод сялян* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 36); *У дарэвалюцыйныя часы* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 36); *Тысячагодні дуб у Вазяранскім лясніцтве* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 40); *Помнік у Студзенцы* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 49); *Менск у дні беларускай эвакуацыі* (Наш край, 1930, № 7–8, с. 5); *Налева – павільёны прамысловасці* (Савецкая краіна, 1930, № 10, с. 11).

Лакатыў са статыльным значэннем часцей за ўсё стаіць у абсалютным канцы сказа: *Бабровая хатка над возерам «Асінка» каля хутара «Дубніцкі»* (Наш край, 1927, № 3, с. 27); *Дрэвастаны сярод палей* (Наш край, 1927, № 3, с. 12); *Правы бераг Прыпяці каля Мазыра* (Наш край, 1927, № 3, с. 17); *Татары на Беларусі* (Наш край, 1926, № 1, с. 19). У выпадку, калі семантычны акцэнт прыпадае на аб'ект, сінтаксічная пазіцыя лакатыва пераносіцца на пачатак сказа: *З дзвярэй у дзверы – павільён паляводства* (Наш край, 1930, № 10, с. 14); *Ад яго ўлева – шафяры* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 67) або тэмпаратыў: *На чыгуначнай станцыі пасля віхраслупу* (Наш край, 1927, № 5, с. 51); *Гай ля чыгуначнай станцыі пасля віхраслупу* (Наш край, 1927, № 5, с. 51); *Двор у вёсцы Прудок пасля віхраслупу* (1927, № 5, с. 52); *Вёска Замошша пасля віхраслупу* (Наш край, 1927, № 5, с. 52); *Свіслацкі замак у 1560 годзе* (Наш край, 1927, № 5, с. 62); *У кутку – старасвецкія жаронцы* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 64); *У канцы вёскі Кузовічы саматужная цагельня* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 62); *На панадворку – кіі, жэрдкі, бяргвенні* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 63).

Выражаюцца лакатывы пераважна назоўнікамі або займеннікамі: *Даліна ракі Сіняй у Замоскім сельскім савеце* (Наш край, 1927, № 5, с. 22); *Нацыянальны музей у Гэльсінках* (Наш край, 1928, № 5, с. 15); *Музей на выспе* (Наш край, 1928, № 5, с. 19); *Кірмаш у м. Клічаве Бабруйскае акругі* (Наш край, 1928, № 5, с. 25); *Жалезная руда на Мазыршчыне* (Наш край, 1928, № 1, с. 26); *Цікавы рачок у Горках* (Наш край, 1928, № 1, с. 32); *Аб вывучэнні гісторыі асветы ў Беларусі* (Наш край, 1928, № 1, с. 49); *Слецкія краязнаўцы на возеры Князь-жыд* (Наш край, 1928, № 2, с. 42); *Жалезная руда на Мазыршчыне* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 43); *Гарадзішча пры паселішчы Бабынавічы* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 56). Відавочна, што эліптычныя канструкцыі са значэннем статыльнай лакалізацыі маюць структурна-семантычны адметнасці, якія вызначаюцца ў характары прэдыката. Уласцівае эліпсаванаму прэдыкату значэнне статыльнай лакалізацыі абумоўлівае характар семантычных кампанентаў. Мадэль эліптычных канструкцый трохкампанентная: уключае аб'ект, статыльны прэдыкат і лакатыў. Кампенсаторным кампанентам можа выступаць лакатыў, які мае спецыфічную граматычную форму – роднага, меснага або творнага склонаў. Такія спосабы выражэння лакатываў спалучаюцца толькі з дзеясловамі з семантыкай статыльнай лакалізацыі (а не з семантыкай руху ці перамяшчэння ў прасторы). Лакатывы з'яўляюцца выразным сродкам рэалізацыі семантыкі статыльнай лакалізацыі.

У публіцыстычных выданнях сустракаюцца эліптычныя сказы з семантыкай перамяшчэння ў прасторы. Мінімальны колькасны склад падобных канструкцый змяшчае тры пазіцыі – прэдыкат (эліпсаваны),

суб'єкт і лакатыў, у якіх атрымліваюць сваё выражэнне кампаненты семантычнай структуры. Лакатыў выконвае ролю кампенсаторнага кампанента і з'яўляецца абавязковай умовай функцыянавання эліптычных канструкцый: эліпсіс дзеяслова павінен кампенсаватца іншымі моўнымі сродкамі, якія канкрэтызуюць прыналежнасць эліпсаванага дзеяслова да пэўнай лексіка-семантычнай групы.

Падобныя сказы ўказваюць звычайна на кірунак руху: *За ім у дагонку – дзікі рогат, гігіканне, сьвісты* (Наш край, 1930, № 7–8, с. 7); *З кіем па раёну* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 62); *А вось з кустоў каля гумна сам гаспадар з касою* (Наш край, 1926, № 8–9, с. 63). Выражаюцца лакатывы звычайна формамі назоўніка або займенніка, набываюць функцыю семантычнай дамінанты.

Рэдка сустракаюцца у публіцыстычных выданнях ХХ ст. эліптычныя канструкцыі з семантыкай маўленчых працэсаў і актыўнага дзеяння. Адзінкаваць ужывання такіх канструкцый можна растлумачыць тым, што ў аналізуемы перыяд яны не набылі рэгулярны характар. Выкарыстоўваюцца канструкцыі са значэннем маўленчых працэсаў пераважна ў дыялогах: *А ім у адказ: – Досыць Вам гаварылі ўжо пра калгасы...* (Наш край, 1930, № 7–8, с. 39), пры гэтым у іх назіраюцца структурна-семантычныя пераўтварэнні (у дадзеным выпадку адддзеяслоўныя). Сказы са значэннем актыўнага дзеяння можна сустрэць ў загалюках артыкулаў: *Музей рэвалюцыі к дзесяцігоддзю Кастрычніка* (Наш край, 1927, № 10, с. 53).

Выражэнне прэдыкатывых значэнняў у выданнях рэгулюецца пераважна структурнымі механізмамі. Напрыклад, у эліптычнай канструкцыі значэнне тэмпаральнасці рэалізуецца з дапамогай дэтэрмінаваных членаў сказа: *Менск у сярэдневечча* (Наш край, 1928, № 1, с. 56); *Структура цэхаў у 19 сталеці* (Наш край, 1927, № 3, с. 6). Выражэнне сінтаксічнай мадальнасці абумоўлена фармальна-грамматычнымі фактарамі і маркіруецца з дапамогай інтанацыі: *Наперад!* (Наш край, 1930, № 10, с. 11); *Ой-жа, Дзівутка! Ды каб жа тое хутчэй у наш калгас!* (Наш край, 1930, № 10, с. 14); *Ну дык Зьмітракову дзеўку?* (Наш край, 1928, № 1, с. 45); *Ну а да выпіўкі як, дзядуля ?* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 80). Як можна ўбачыць, сродкі і спосабы выражэння тэмпаральнасці, мадальнасці і персанальнасці не разнастайныя.

Часцей за ўсё эліптычныя канструкцыі сустракаюцца ў назвах артыкулаў: *Пытанні прамысловасці ў 2-й пяцігодцы па Асіповіцкаму раёну* (Савецкая краіна, 1931, № 8, с. 42); *Яшчэ аб ахове прыроды* (Наш край, 1926, № 10–11, с. 39); *Халопеніцкі раён па шляху суцэльнай калектывізацыі*

(Савецкая краіна, 1930, № 7–8, с. 30); *Аб удзеле краязнаўчых арганізацый у выкананні промфінпляну* (Савецкая краіна, 1930, № 10, с. 8); *Некалькі слоў аб Менскіх татарых* (Наш край, 1927, № 5, с. 27); *З гісторыі Аршанскага друку* (Наш край, 1927, № 5, с. 78); *Аб морве і гадоўлі шаўкоўнага вусеня ў Слуцкай акрузе* (Наш край, 1927, № 3, с. 30); *Аб удзеле краязнаўчых арганізацый у справе геабатанічнага даследавання Беларусі* (Наш край, 1927, № 3, с. 31); *Аб летанісах* (Наш край, 1927, № 3 с. 12); *Аб збіранні слоўнікавага народнага матэрыялу ў беларускай мове ў 1926 годзе* (Наш край, с. 57); *Да пытання аб шляхох пералёту птушак* (Наш край, 1927, № 3 с. 60); *З магілёўскага музею* (Наш край, 1926, № 1, с. 63); *Поэма «Тарас на Парнасе» – у краязнаўчым асьвятленьні* (Наш край, 1928, с. 5, 22); *Аб краязнаўстве ў дзяцячым малюнку* (Наш край, 1928, с. 5, 27); *Лютаўская рэвалюцыя ў Магілёве* (Наш край, 1928, с. 5, 43); *Краязнаўства ў працы прафсаюзных арганізацый* (Наш край, 1928, с. 5); *Яшчэ пра біоклімат Беларусі* (Наш край, 1928, с. 5, с. 78); *Аб краязнаўстве ў Фіншчыне* (Наш край, 1928, с. 5, 12); *Да пытання аб вывучэнні фаўны мясцовага краю* (Наш край, 1928, № 1, с. 20); *Аб зборы лекавых траў* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 21); *З падарожных запісаў* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 56); *Па ўсходніх раёнах БССР* (Наш край, 1926, № 4–5, с. 56); *Апалавыя рэсурсы БССР* (Савецкая краіна, 1933, № 1, с. 59); *Карысныя выкапні ў Шарцінскім і Прысцяцкім сельсаветах Веткаўскага раёну* (Савецкая краіна, 1933, № 1, с. 71).

Спецыфічныя асаблівасці канструкцый з сінтаксічнымі сінанімічнымі пераўтварэннямі былі выяўлены на аснове кампенсаторнай прыкметы ў перыядычных выданнях ХХ стагоддзя. Вызначэнне семантыкі словаформы ў вышэйназваных канструкцыях магчыма з дапамогай трансфармацыйнай парадыгмы, таму і сістэматызацыю мэтазгодна праводзіць у адпаведнасці з гэтай прыкметай. За аснову тыпалогіі канструкцый з сінанімічнымі сінтаксічнымі пераўтварэннямі, на наш погляд, павінен быць узяты характар сінтаксічнай сувязі – канстантны або пераменны. Важным крытэрыем таксама выступае функцыя кампанента – рэляцыйная або прэдыкатыўная. На аснове такіх параметраў канструкцыю *Сцяпан – у салдатах. Тры гады ўжо* (З. Б.) можна кваліфікаваць як канстантна-непераўтваральную прэдыкатыўную, а канструкцыю *То баль, то – ў пострыг. Гэта несур’ёзна* (Бар.) як канстантна-пераўтваральную прэдыкатыўную, канструкцыю *У позірках – ірадасць, і вясна* (Я. Б.) як канструкцыю пераменна-пераўтваральную рэляцыйную. Такая класіфікацыя, на наш погляд, магла б ахапіць усе сінанімічныя сінтаксічныя пераўтварэнні і перафразаванні.

Часцей за ўсё сустракаецца вытворная сінтаксічная канструкцыя *б е з м е н ы к л а с а с л о ў*. У названым тыпе канструкцый суб’ект і прэдыкат захоўваюць свае функцыі, гэта значыць не пераўтвараюцца. Змяняецца

звычайна толькі форма прэдыката. Такія канструкцыі характарызуюцца канстантным характарам сінтаксічнай сувязі і адносін і пераменным характарам граматычных форм.

Сінтаксічныя сінанімічныя пераўтварэнні відазмяняюць выказнік у форму ўскоснага склону, і ў такім выпадку словаформа набывае новыя функцыі, прэдыкат пры гэтым, як правіла, рэляцыйны: *Краязнаўства ў сучаснай графіцы* (Наш край, 1926, № 12, с. 37); *Краязнаўства ў гаспадарчым і культурным будаўніцтве краю* (Наш край, 1926, № 12, с. 5).

Нетыповую форму прэдыката маюць вытворныя канструкцыі з адносінамі тоеснасці. У дадзеным выпадку канструкцыйная парадыгма словаформ уключае прэдыкатыўныя і залежныя кампаненты: *Рэшткі Менскага Замчышча збоку ракі Свіслачы* (Наш край, 1928, № 3, с. 7); *Гароду – тры дзесяціны..., прычым гарод у Чаплях вельмі добры. Пахаці – 16 дзесяцін, санажаці – 7 дзесяцін* (Наш край, 1929, № 4, с. 23).

У канструкцыях са зменай лексіка-граматычнага разраду слоў сустракаюцца сінанімічныя сінтаксічныя пераўтварэнні. Прэдыкат у такіх канструкцыях можа трансфармавацца ў форму назоўніка. Спецыфічнае семантычнае нападзенне некаторых канструкцый дазваляе залежнаму кампаненту ўтвараць значны функцыянальны дыяпазон. Такія выпадкі некаторыя даследчыкі адносяць да якаснага прэдыцыравання [1], на што ўказвае нерэфэрэнтны характар кампанента. У названых канструкцыях залежны кампанент страчвае рэфэрэнтныя якасці і набывае прэдыкатыўныя. Гэта дазваляе ім утвараць аманімічныя формы з эліптычнымі сказамі, а словаформы набываюць поліфункцыянальны характар. Пераўтварэнне кампанентаў «дзеяслоў – назоўнік у форме назоўнага склону» звычайна назіраецца ў канструкцыях з экзістэнцыяльнымі прэдыкатамі з часовай суаднесенасцю: *А вось на агародах жудасны плач дзяцей* (Наш край, 1930, № 7–8, ст. 7). Сказы з названымі канструкцыямі адносяць да эліптычных з пропускам экзістэнцыяльнага прэдыката.

Сустракаюцца канструкцыі са структурнымі пераўтварэннямі, якія абумоўлены спецыфікай публіцыстычнага стылю: *Краязнаўства на выкананне праграмы пабудовы сацыялізму* (Савецкая краіна, 1932, № 1, с. 8); *Краязнаўцы на барацьбу за выкананне пляну прамысловасці 1932 году заключнага году пяцігодкі* (Савецкая краіна, 1933, № 2, с. 4); *Польскія працоўныя масы ў сацыялістычным будаўніцтве БССР* (Савецкая краіна, 1932, № 10, с. 41); *Нацыянал-дэмакраты «за працай»* (Савецкая краіна, 1930, № 1–2, с. 17); *Краязнаўства – на службу сацыялістычнага будаўніцтва ў вёсцы* (Савецкая краіна, 1930, № 1–2, с. 38).

На прэдыкатыўны характар іменных словаформ указвае трансфармацыйная парадыгма канструкцый: *Краязнаўства выконвае – Краязнаўства на выкананне* і інш. Падобныя канструкцыі могуць уступаць у адносіны канструкцыйнай аманіміі з эліптычнымі сказамі тыпу *Дзеці ў хату*. Функцыянальны дыяпазон словаформ будзе наступным: прэдыкат (акцыянальны) – лакатыў.

Пераўтварэнне ў канструкцыях з акцыянальным прэдыкатам *Спасіба, кум. Гарэлка яшчэ наперадзе* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 47); *Войска – з народамі* (Наш край, 1928, № 6–7, с. 45); *У адказ гулкае «ўра», марсельеза, абяцанні салдат абараняць рэвалюцыю* (Наш край, 1929, № 3, с. 45) ускладняецца структурай прэдыката. У яго склад уваходзяць кампаненты з пераносным значэннем. У якасці кампенсаторнага кампанента тут выступаюць семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі сказа.

Такім чынам, ў публіцыстычных выданнях ХХ ст. назіраюцца канструкцыі з асіметрычнай структурай – няпоўныя і эліптычныя канструкцыі, сінтаксічныя сінанімічныя пераўтварэнні. Няпоўныя канструкцыі ў якасці кампенсаторнага змяшчаюць кампанент, які дублюецца ў кантэксце. У большасці выпадкаў апускаецца дзеяслоўны выказнік, змест якога ўзнаўляецца на ўзроўні складанага сказа або складанага сінтаксічнага цэлага. Семантыка няпоўных канструкцый не характарызуецца разнастайнасцю: гэта пераважна сказы, што ўказваюць на статальную лакалізацыю аб'екта, актыўнае дзеянне, перадачу матэрыяльных аб'ектаў.

Структурныя тыпы эліптычных канструкцый у публіцыстычных выданнях сустракаюцца ў абмежаванай колькасці. Назіраюцца эліптычныя канструкцыі ўскладненай будовы з адасобленымі азначэннямі і акалічнасцямі. Кампенсаторная функцыя названых кампанентаў ажыццяўляецца на аснове паўпрэдыкатыўнай сінтаксічнай сувязі. Выяўлены складаныя паводле будовы эліптычныя канструкцыі: кампенсаторная функцыя ў іх ажыццяўляецца на аснове бяззлучнікавай або злучнікавай (рэдка) сінтаксічнай сувязі паміж часткамі.

У публіцыстычных выданнях ХХ ст. сустракаюцца эліптычныя канструкцыі з семантыкай статальнай лакалізацыі, перамяшчэння ў прасторы, маўленчых працэсаў і актыўнага дзеяння. Часцей за ўсё гэта канструкцыі з семантыкай статальнай лакалізацыі, што звязана з якасным складам семантычных кампанентаў: яны ўказваюць на тыповую сітуацыю. Падобныя канструкцыі складаюцца з наступных кампанентаў: аб'ект, прэдыкат (эліпсаваны) і лакатыў. Кампенсаторным кампанентам можа выступаць ла-

катыў, які выражаецца рознымі формамі назоўнікаў і займеннікаў, а таксама прыслоўямі. Канструкцыі з семантыкай статальнай лакалізацыі часцей за ўсё ўжываюцца ў назвах артыкулаў.

Вызначаны канструкцыі з семантыкай перамяшчэння ў прасторы. Кампанентны склад названых сказаў змяшчае аб'ект, прэдыкат, лакатыў. Кампенсаторным кампанентам выступае лакатыў, які выражаецца назоўнікамі, займеннікамі і прыслоўямі. Эліптычныя сказы з семантыкай маўленчых працэсаў і актыўнага дзеяння сустракаюцца ў выданнях надзвычай рэдка, што тлумачыцца іх нерэгулярным характарам у аналізуемы перыяд. Ужываюцца названыя канструкцыі пераважна ў дыялогах.

Прэдыкатыўныя значэнні эліптычных канструкцый у публіцыстычных выданнях выражаюцца традыцыйным спосабам: з дапамогай інтанацыі, формаўтваральных часціц і дэтэрмінаваных членаў сказа.

У публіцыстычных выданнях XX ст. выяўлены канструкцыі з сінанімічнымі сінтаксічнымі пераўтварэннямі. Найбольш часта назіраюцца сінтаксічныя трансфармацыі без змены лексіка-граматычнага класа слоў. Сінтаксічная сувязь у падобных сказах канстантная, а граматычныя формы набываюць пераменны характар. У канструкцыях са зменай лексіка-граматычнага класа слоў адбываецца пераўтварэнне дзеяслоўнага прэдыката ў іменны. Пры гэтым сінтаксічныя сувязі і адносіны характарызаюцца канстантным характарам. Выкарыстоўваюцца вытворныя канструкцыі пераважна ў назвах артыкулаў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Кибрик, А. Е.* Константы и переменные языка / А. Е. Кибрик ; Моск. гос. ун-т, филол. Фак-т. – СПб. : Алетейя, 2005. – 719 с.
2. *Мельников, Г. П.* Системная типология языков: принципы, методы, модели / Г. П. Мельников ; Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 2003. – 393 с.
3. *Бурак, Л. І.* Далучэнне ў сучаснай беларускай мове / Л. І. Бурак ; навук. рэд. М. А. Жыдовіч. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1975. – 256 с.
4. *Kearns, K.* Epistemic verbs and zero complementizer / K. Kearns // *English Language and Linguistics*. – 2007. – Vol. 11, № 3. – P. 475–505.
5. *Lehman, H. M.* Zero subject relative constructions in American and British English / H. M. Lehman // *New frontiers of corpus research* / ed. P. Peters. – Amsterdam, 2002. – P. 163–177.

КРЫНІЦЫ ПРЫКЛАДАЎ

Я. Б. – *Брыль, Я.* Запаветнае / Я. Брыль. – Мінск : Беллітфонд, 1999. – 442 с. – (Беларускі кнігазбор).

З. Б. – *Бядуля, З.* Збор твораў : у 5 т. / З. Бядуля ; рэдкал.: У. В. Гніламёдаў [і інш.]. – Мінск : Маст. літ., 1985–1989. – 5 т.

Бар. – *Баравікова, Р.* Рамонкавы бераг : вершы / Р. Баравікова. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1974. – 80 с.